

Dražen Živić

KRETANJE STANOVNIŠTVA PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE 1991. – 2021.

dr. sc. Dražen Živić, znanstveni savjetnik u trajnom izboru
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19, 10 000 – ZAGREB
drazen.zivic@pilar.hr

DOI: 10.21857/yq32oh8j89
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 11. 4. 2023.
Prihvaćeno: 24. 5. 2023.

Administrativni i geografski prostor Primorsko-goranske županije (3588 km²) obuhvaća 6,4 % kopnene površine Republike Hrvatske i ima raznolika prirodno-geografska, povijesna i društveno-ekonomska obilježja, što je signifikantno utjecalo na prošle, ali i aktualne diferencirane demografske trendove, pojave, odnose, strukture i procese u Županiji, odnosno između i u njezinim najvažnijim prostorno-geografskim (otočnim, priobalnim i gorskim) cjelinama: Gorski kotar, Kvarnersko primorje, Kvarnerski otoci i Grad Rijeka. Sorha istraživanja je na temelju relevantnih podataka vitalne, migracijske i popisne statistike analizirati i prezentirati ključna recentna obilježja prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva Županije i njezinih cjelina, utvrditi veličinu i strukturu demografske i migracijske bilance te odrediti tipove i trend općeg kretanja stanovništva s posebnim naglaskom na međupopisnom razdoblju 2011. – 2021. godine. Širi vremenski okvir istraživanja omeđen je rezultatima Popisa 1991. i 2021. Cilj je istraživanja ukazati na dinamičke sastavnice prostorne populacijske polarizacije unutar županijskog prostora i prepoznati ključne demografske izazove njegovu održivom razvoju. To više jer je Primorsko-goranska županija zahvaćena snažnom ukupnom depopulacijom i da ju u cjelini karakterizira jaka depopulacija kao tip intenziteta međupopisne promjene, s tim da postoje značajne unutaržupanijske prostorne razlike između Gorskog kotara i Grada Rijeke kao izrazitih depopulacijskih prostora s demografskim izumiranjem i Kvarnerskog primorja i Kvarnerskih otoka sa slabom depopulacijom kao tipom međupopisne promjene.

Ključne riječi: *Primorsko-goranska županija; stanovništvo; depopulacija; demografska održivost.*

1. UVOD

Predmet istraživanja u ovom radu su aktualni dinamički trendovi u prirodnome, mehaničkom, općem i ukupnom kretanju stanovništva Primorsko-goranske županije (u nastavku teksta: Županija). Širi vremenski okvir istraživanja određen je rezultatima popisa 1991., 2001., 2011. i 2021. godine, a užji vremenski okvir analize definiran je referentnim trenutkom Popisa 2011. (31. ožujak) i Popisa 2021. godine (31. kolovoz). Prirodno i mehaničko kretanje stanovništva analizirano je i prikazano uspostavljenom vremenskom serijom usporedivih podataka vitalne i migracijske statistike u razdoblju 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine.

Svrha je istraživanja na temelju relevantnih podataka vitalne, migracijske i popisne statistike analizirati i prezentirati ključna recentna obilježja prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva Županije i njezinih cjelina, utvrditi veličinu i strukturu demografske i migracijske bilance te odrediti tipove i trend općeg kretanja stanovništva u međupopisnom razdoblju 2011. – 2021. godine. Cilj je istraživanja ukazati na dinamičke sastavnice prostorne populacijske polarizacije unutar županijskog prostora i prepoznati ključne demografske izazove njezinu održivom društvenom i gospodarskom razvoju.¹

Prostorni okvir demografske analize određen je teritorijalnim obuhvatom Županije, njezinih mikroregija, kao i jedinica lokalne samouprave (gradova i općina). Županija, kao NUTS 3 regija Jadranske Hrvatske (NUTS 2), prostire se na 3588 km², što je 6,4 % kopnene površine Republike Hrvatske, a što ju u teritorijalnom kontekstu ubraja među veće hrvatske županije.²

¹ U kontekstu ovog istraživanja pod razvojem se podrazumijeva „društveni proces kojim se jedna regija ili zemlja postupno udaljava od stanja svoje ekonomske nerazvijenosti, odnosno kojim se poboljšava ekonomski i socijalni položaj stanovništva“ (Nujić i Andraković, 2005: 17). Po citiranom istraživanju razvijenosti hrvatskih županija kao višedimenzionalnog fenomena (opća razvijenost, ekonomska dimenzija, društvena dimenzija, BDP po stanovniku) Primorsko-goranska županija je uz Grad Zagreb i Istarsku županiju imala najviši indeks razvijenosti, što ju je uvrstilo u skupinu najrazvijenijih jedinica regionalne/područne samouprave u Republici Hrvatskoj, s osloncem na sekundarne i osobito tercijarne djelatnosti (Nujić i Andraković, 2005: 23–24). Na temelju analize odabranih sociodemografskih indikatora razvijenosti (indeks promjene broja stanovnika, dobna struktura stanovništva, struktura stanovništva po ekonomskoj aktivnosti, struktura stanovništva po sektorima djelatnosti, zaposlenost i nezaposlenost, obrazovna struktura stanovništva) i određivanja njihova ranga Županija se nalazila na 8. mjestu, iza Koprivničko-križevačke (rang 7), a ispred Bjelovarsko-bilogorske županije (rang 9) (Živić i Pokos, 2005).

² Po površini, od ukupno 21 jedinice regionalne/područne samouprave u Republici Hrvatskoj, Županija se nalazi na 7. mjestu, iza Ličko-senjske kao površinom najveće (5353 km²), Splitsko-dalmatinske (4540 km²), Sisačko-moslavačke (4468 km²), Osječko-baranjske (4155 km²), Zadarske (3646 km²) i Karlovačke županije (3626 km²).

Na teritoriju Županije ustrojeno je 36 jedinica lokalne samouprave, od kojih je 14 ili 38,9 % gradova (11,0 % svih gradova u RH) i 22 ili 61,1 % općina (5,1 % svih općina u RH). Stanovništvo Županije živi u 509 samostalnih naselja, koja čine 7,5 % svih naselja u Republici Hrvatskoj. Županija u mikroregionalnom ili fizičko-geografskom kontekstu, zbog specifičnosti povijesnog razvoja, društvenih i gospodarskih odrednica i procesa te različitih geografskih obilježja, ima tri dominantne prostorne cjeline: priobalje s neposrednim zaleđem, koje zauzima oko 34 % kopnenog teritorija Županije, otoci koji zauzimaju oko 29 % kopnenog teritorija Županije i Gorski kotar, s oko 37 % kopnenog teritorija Županije.³ No za potrebe ove demografske studije mikroregionalni prostorni okvir diferenciran je na četiri prostorne cjeline: *Gorski kotar* koji obuhvaća devet gradova i općina (25,0 %),⁴ *Kvarnersko primorje* koje obuhvaća 15 gradova i općina (41,7 %),⁵ *Kvarnerske otoke* koji obuhvaćaju 11 gradova i općina (30,6 %)⁶ i *Grad Rijeku* koja je zbog svojega nodalno-funkcionalnog (regionalnog i makroregionalnog) značenja izdvojena iz priobalja i prikazana kao zasebna prostorna cjelina.⁷ Navedene se prostorne cjeline i u retrospektivnom i u recentnom smislu međusobno manje ili više razlikuju s obzirom na dominantna demografska obilježja, trendove, odnose i procese, što je, dakako, vidljivo u kvantitativnim i kvalitativnim karakteristikama populacije.

2. UKUPNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Iz demografske je literature poznato da je ukupno kretanje stanovništva ili demografska bilanca, čiji je temeljni statistički izraz međupopisna promjena broja stanovnika, determinirano dvjema dinamičkim odrednicama: prirodnim kretanjem ili bioreprodukcijom stanovništva i mehaničkim kretanjem stanovništva ili migracijama (Wertheimer-Baletić, 1999). O veličini i predznaku prirodnog i mehaničkog kretanja ovisi hoće li ukupno kretanje stanovništva, odnosno me-

³ Navedeno po: *Analiza stanja Plana razvoja Primorsko-goranske županije nakon 2021. godine*, Regionalna razvojna agencija Primorsko-goranske županije, Rijeka, prosinac 2020.

⁴ Uključuje sljedeće jedinice lokalne samouprave: Čabar, Delnice, Lokve, Fužine, Mrkopalj, Ravna Gora, Vrbovsko, Skrad i Brod Moravice.

⁵ Uključuje sljedeće jedinice lokalne samouprave: Mošćenička Draga, Lovran, Opatija, Matulji, Kastav, Viškovo, Klana, Jelenje, Čavle, Bakar, Kostrena, Kraljevica, Vinodolska općina, Crikvenica i Novi Vinodolski.

⁶ Uključuje sljedeće jedinice lokalne samouprave: Mali Lošinj, Cres, Rab, Lopar, Punat, Baška, Vrbnik, Krk, Dobrinj, Malinska-Dubašnica i Omišalj.

⁷ Istu su prostornu diferencijaciju kao temelj svojih istraživanja primijenili i: Lajić (1999.), Lajić i Klempić Bogadi (2010.; 2012.) te Lajić i Mišetić (2013.).

đupopisna promjena broja stanovnika imati pozitivna (progresivna), negativna (regresivna) ili stagnantna obilježja. Iz navedenog slijedi da je demografska bilanca u određenom razdoblju rezultanta međuovisnosti njezine *aktive* i *pasive*. *Aktivu* demografske bilance određuju vrijednosti nataliteta (rodnosti) i imigracije (dospeljavanja), a *pasiva* demografske bilance determinirana je mortalitetom (smrtnošću) i emigracijom (odseljavanjem) stanovništva. Naravno, obje se sastavnice i odrednice demografske bilance nalaze pod izravnim utjecajem demografskih struktura, naročito biološke (dob i spol), kao i pod utjecajem društveno-gospodarskih procesa u širem smislu riječi.

Vrijednosti i međuodnos nataliteta i mortaliteta utvrđuju se na temelju podataka vitalne statistike, odnosno usporedive vremenske serije službenih podataka o broju živorođene djece i umrlih osoba, pri čemu njihov međusobni odnos može biti pozitivan (broj živorođenih veći je od broja umrlih, pa govorimo o prirodnom prirastu ili pozitivnoj prirodnoj promjeni) ili negativan (broj umrlih je veći od broja živorođenih, pa govorimo o prirodnom padu / depopulaciji ili negativnoj prirodnoj promjeni). U rijetkim je slučajevima broj živorođene djece i umrlih osoba isti ili podjednak.

Vrijednosti i međuodnos komponenti mehaničkog kretanja stanovništva može se utvrditi na dva načina: (1) izračunom migracijskog salda (saldo ukupne migracije) na temelju podataka o broju doseljenih i odseljenih na godišnjoj razini,⁸ pri čemu migracijski saldo može biti pozitivan (broj doseljenih veći je od broja odseljenih), negativan (broj odseljenih veći je od broja doseljenih) ili stagnantan (broj doseljenih i odseljenih je isti ili podjednak); (2) izračunom (procjenom) grube migracijske bilance, pri čemu se u odnos stavljaju međupopisna promjena i prirodno kretanje stanovništva korigirano po referentnom trenutku promatranih popisa stanovništva. Gruba migracijska bilanca, koja može biti pozitivna, negativna ili (rjeđe) nulta, aproksimativni je pokazatelj odnosa između imigracije i emigracije u međupopisnom razdoblju. Na temelju nje možemo odrediti ima li neko područje prevladavajuće imigracijske ili emigracijske karakteristike, odnosno kojem tipu i trendu općeg kretanja stanovništva pripada. Emigracijski su tipovi općeg kretanja stanovništva: E1 – *emigracija*; E2 – *depopulacija*, E3 – *izrazita depopulacija* i E4 – *izu-*

⁸ Poznato je da podatci o broju doseljenih i odseljenih po godišnjim priopćenjima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske iz metodoloških razloga nisu cjeloviti jer isključivo referiraju podatke o prijavi/odjavi prebivališta pri Ministarstvu unutarnjih poslova. Navedena se ocjena ponajprije odnosi na vanjsku migraciju, pri čemu je broj doseljenih u Hrvatsku donekle precijenjen, a broj odseljenih iz Hrvatske značajno podcijenjen u odnosu na stvarno stanje. Razlog tomu je činjenica da sve odseljene osobe iz Hrvatske, neovisno o privremenosti ili trajnosti odlaska, ne objavljuju svoje prebivalište u Hrvatskoj, što je zakonska obveza.

miranje, a imigracijski su tipovi: I1 – *ekspanzija imigracijom*, I2 – *obnova imigracijom*, I3 – *slaba obnova imigracijom* i I4 – *vrlo slaba obnova imigracijom* (Friganović, 1990). Tipizacija općeg kretanja stanovništva može poslužiti i za ocjenu dosegnutog stupnja razvijenosti nekog prostora. Naime, imigracijska su područja uglavnom gospodarski razvijenija i privlače stanovništvo, dok su emigracijska područja u pravilu nedovoljno razvijena, a time i manje privlačna za ostanak domicilnog, kao i za doseljavanje novog stanovništva (Živić, Turk i Pokos, 2014: 243).

2.1. KRETANJE BROJA STANOVNIKA 1991. – 2021.

Istaknuto je već da je međupopisna promjena broja stanovnika osnovni statistički izraz ukupnog kretanja stanovništva. U toj se promjeni sažimlju dinamičke odrednice kretanja i razvoja stanovništva. Prezentirani rezultati službene popisne statistike (Tablica 1)⁹ jasno ukazuju na to da je Županija u posljednjim trima međupopisnim razdobljima dominantno depopulacijski prostor¹⁰ zahvaľujući aktualnim, ali i naslijeđenim demografskim trendovima i procesima.¹¹

⁹ Posljednja četiri popisa stanovništva u Hrvatskoj (1991., 2001., 2011. i 2021.) pripremljena su i provedena po različitim kriterijima, načelima i metodologiji popisa, pa njihovi rezultati nisu izravno i precizno usporedivi. To se naročito odnosi na popise stanovništva 1991. i 2001. godine jer je prvi obavljen po metodologiji *ukupnoga stalnog (de iure)*, a potonji po (kombiniranoj) metodologiji *prisutnog (de facto)* stanovništva. Popisi 2011. i 2021. godine obavljeni su po metodologiji koja u obzir uzima kriterij „uobičajenog mjesta stanovanja“ za određivanje ukupnog stanovništva, ali i između njih ima određenih metodoloških razlika koje otežavaju međupopisnu usporedivost. Budući da je ovo istraživanje ponajprije usmjereno prema utvrđivanju trenda u demografskoj dinamici, apstrahirano je od metodoloških promjena, pa je brojčana analiza polazila od podataka po metodologiji svakoga pojedinog popisa. Ta je činjenica donekle umanjila preciznost izračunatih brojčanih indikatora demografske dinamike, ali nije utjecala na određivanje predznaka trenda.

¹⁰ Navedena je ocjena značajnija imamo li na umu činjenicu da je u međupopisnom razdoblju 1981. – 1991. godine Županija u cjelini demografski rasla, s tim da je ukupnu depopulaciju zabilježio samo Gorski kotar. Demografski je porast Županije u tom razdoblju, po istraživanju Ivana Lajića, ponajprije posljedica pozitivnog salda ukupne migracije, a manje prirodnog prirasta stanovništva (Lajić, 1996: 9). Svakako treba voditi računa da je u Popisu 1991. zabilježen i veći popisni obuhvat stanovnika na tzv. „privremenom radu“ u inozemstvu.

¹¹ Suvremenu i aktualnu demografsku dinamiku Županije treba promatrati i vrednovati u kontekstu sve nepovoljnijih (štoviše, sve dramatičnijih) trendova, procesa i struktura u populaciji Hrvatske u cjelini, za što su zaslužni, retrospektivno gledano, brojni, kompleksni i uglavnom dugoročni remetilački čimbenici demografskog razvoja. Među najznačajnije čimbenike višestoljetnoga demografskog i gospodarskog nazadovanja, dakako, s odgovarajućim odrazom na demografske prilike današnje Županije, Anđelko Akrap ubraja: (1) ratove Osmanlija, Mlečana i Habsburgovaca; (2) denatalitetni koncept u reprodukciji i iseljavanje; (3) model gospodarskog razvoja koji je poticao depopulaciju; (4) promjenu sociokulturnog okruženja i (5) ratnu agresiju na Hrvatsku 1990-ih (Akrap, 2019). U prostornom su smislu negativni demografski procesi

Ukupan je broj stanovnika u Županiji između 1991. i 2001. smanjen za 4,5 %, između 2001. i 2011. za 2,2 % i između 2011. i 2021. za novih 10,4 %. Stopa međupopisne promjene broja stanovnika između 1991. i 2021. godine dosegla je -16,3 %. Unatoč padu stanovništva (-51 766), relativan udio stanovništva Županije u ukupnom stanovništvu Hrvatske nije smanjen, štoviše, blago je povećan sa 6,6 % (1991.) na 6,9 % (2021.). Odraz je to činjenice da je Hrvatska u cjelini u međupopisnim razdobljima 1991. – 2001. i 2001. – 2011. zabilježila jaču ukupnu depopulaciju (-7,2 %, odnosno -3,4 %) u odnosu na Županiju. Jedino je u posljednjemu međupopisju stopa relativne međupopisne promjene ukupnog stanovništva Hrvatske bila nešto povoljnija (-9,6 %) od Županije (-10,4 %).

Po metodologiji određivanja tipa intenziteta međupopisne promjene (Nejašmić, 2005) Županija je u razdoblju 1991. – 2001. pripadala tipu *osrednja depopulacija*, u razdoblju 2001. – 2011. tipu *slaba depopulacija* i u razdoblju 2011. – 2021. godine tipu *jaka depopulacija*. Svi navedeni indikatori ukazuju da se u posljednjim trima desetljećima Županija intenzivno demografski prazni i da ju obilježava regresivna demografska dinamika, odnosno negativna demografska bilanca te da je kao takva postupno ulazila u sve širi krug hrvatskih županija s prevladavajućim depopulacijskim karakteristikama. U nastavku rada će se utvrditi struktura demografske bilance i odrediti tipovi i trend općeg kretanja stanovništva.

No prije toga je potrebno upozoriti da su u promatranim trima međupopisjima prisutne i znakovite naslijeđene prostorne razlike u demografskoj dinamici između i unutar pojedinih mikroregija, tj. izdvojenih prostornih cjelina. Tako su Gorski kotar i Grad Rijeka zabilježili kontinuiranu ukupnu depopulaciju tijekom cijeloga promatranog razdoblja, i to jaču u odnosu na Županiju u cjelini.¹²

započeli u ograničenim dijelovima Hrvatske (ruralni i prometno izolirani ili periferni prostori, otoci), ali su postupno postali zajedničko obilježje Hrvatske u cjelini, što je posebno došlo do izražaja u razdoblju nakon 1991. i osobito nakon 2011. godine (Živić, Turk i Pokos, 2014: 250).

¹² Razmatrajući suvremena demografska kretanja Gorskog kotara tijekom druge polovice 20. stoljeća, Ivan Lajić, među ostalim, piše: „Brdsko-planinsko područje, koje nema privlačnost lokalnih središta, ima naseljsku mrežu sa slabim lokalnim žarištima razvitka. Stoga se osjeća snažan utjecaj regionalnog središta grada Rijeke, ali i ostalih bližih gradova izvan gorskoga područja. Demografska budućnost toga područja vrlo je upitna. Očekuje se daljnja depopulacija i izumiranje mnogih manjih naselja“ (Lajić, 1999: 511). Sličnu tvrdnju donose i Lajić i Klempić Bogadi (2010: 192) upozoravajući da se iseljavanje kao dominantan čimbenik depopulacije Gorskog kotara u drugoj polovici 20. stoljeća intenzivira „zbog nepovoljne naseljske strukture tog prostora, točnije disperzne naseljenosti i velikog broja sitnih i malih naselja, uz istovremeno nepostojanje jačega regionalnog urbanog centra koji bi osigurao zaposlenje stanovnicima iz okolnih ruralnih naselja i tako ih zadržao u goranskoj regiji“. Isti su autori argumentirano pokazali da se Gorski kotar može ubrojiti među demografski najugroženija područja ili regije u Republici Hrvatskoj (Lajić i Klempić Bogadi, 2010: 195).

Relativna stopa međupopisnog pada u Gorskom kotaru iznosila je između 1991. i 2001. -14,5 % (tip intenziteta međupopisne promjene *izumiranje*), između 2001. i 2011. -11,9 % (tip intenziteta međupopisne promjene *jaka depopulacija*), a između 2011. i 2021. godine -17,6 % (tip intenziteta međupopisne promjene *izumiranje*); ukupan je međupopisni pad u razdoblju 1991. – 2021. godine iznosio -37,9 %. Stanovništvo Grada Rijeke zabilježilo je tek nešto manju negativnu stopu međupopisne promjene: u razdoblju 1991. – 2001. ona je iznosila -13,2 % (tip intenziteta međupopisne promjene *izumiranje*),¹³ između 2001. i 2011. -10,7 % (tip intenziteta međupopisne promjene *jaka depopulacija*) te između 2011. i 2021. godine -16,1 % (tip intenziteta međupopisne promjene *izumiranje*), s tim da je ukupan međupopisni pad u razdoblju 1991. – 2021. godine iznosio -34,9 %.

S druge strane nalaze se Kvarnersko primorje (13,3 % – tip intenziteta međupopisne promjene *vrlo jaka progresija*, odnosno 8,5 % – tip intenziteta međupopisne promjene *jaka progresija*) i Kvarnerski otoci (1,6 % – tip intenziteta međupopisne promjene *slaba progresija*, odnosno 10,2 % – tip intenziteta međupopisne promjene *jaka progresija*) koji su u prvim dvama međupopisnim razdobljima (1991. – 2001. i 2001. – 2011.) zabilježili demografski porast da bi u posljednjemu međupopisju (2011. – 2021.) ostvarili demografski pad – Kvarnersko primorje po stopi relativne međupopisne promjene od -4,6 % (tip intenziteta međupopisne promjene *osrednja depopulacija*), a Kvarnerski otoci po stopi relativne međupopisne promjene od -3,2 % (tip intenziteta međupopisne promjene *osrednja depopulacija*). Unatoč demografskom regresu, u posljednjemu međupopisnom razdoblju ove su mikroregije od 1991. do 2021. godine u cjelini zabilježile pozitivnu demografsku dinamiku, tj. porast broja stanovnika: Kvarnersko primorje za 17,3 %, a Kvarnerski otoci za 8,4 %.

Diferencirana dinamika kretanja broja stanovnika Županije po izdvojenim mikroregijama ukazuje na naglašenu prostornu populacijsku polarizaciju u posljednjih tridesetak godina, uz napomenu da je posljednje međupopisno razdoblje (2011. – 2021.) s obzirom na predznak demografske dinamike homogeno.¹⁴

¹³ U ovom je međupopisnom razdoblju ukupnu depopulaciju Grada Rijeke moguće, uz druge razloge, interpretirati i s motrišta društveno-političkih zbivanja u prvoj polovici 1990-ih. Naime, raspadom SFRJ Rijeku i riječko područje napustili su brojni pripadnici JNA i njihove obitelji, ali i dio srpskog stanovništva, što je posljedično utjecalo i na pad bioreprodukcije, napose nataliteta i fertiliteta (Klempić Bogadi, 2008).

¹⁴ U posljednjemu međupopisnom razdoblju (2011. – 2021.) i Hrvatska u cjelini bilježi vrlo visok stupanj prostorne homogenosti s obzirom na brojčanu dinamiku stanovništva. Naime, sve hrvatske županije i Grad Zagreb imali su demografski pad i to uglavnom najnepovoljnijih tipova intenziteta međupopisne promjene – *jaka depopulacija* i *izumiranje*, što je karakteristika i ogromne većine gradova, općina i naselja u Republici Hrvatskoj. Detaljnije vidjeti u: Živić (2022.) i Živić i Šimunić (2023.).

Dakako, u navedenim mikroregijama postoje signifikantne razlike među pojedinim gradovima i općinama, što je za posljednje međupopisno razdoblje prikazano u Tablici 2, ali su one utvrđene i u demografskim analizama prethodnih međupopisnih razdoblja.¹⁵

Tako su u mikroregiji Gorski kotar sve jedinice lokalne samouprave (9) u posljednjemu međupopisnom razdoblju imale najnepovoljniji regresivni tip intenziteta međupopisne promjene – R4 – *izumiranje*, pri čemu je najniža stopa međupopisne promjene zabilježena u Mrkoplju (-23,9 %), a najmanje nepovoljna u Fužinama (-12,4 %). U mikroregiji Kvarnersko primorje su od 15 jedinica lokalne samouprave samo dvije zabilježile progresivan tip intenziteta međupopisne promjene, i to Viškovo (11,3 %)¹⁶ i Kostrena (5,0 %), a preostale su jedinice imale regresivna dinamička obilježja, i to u rasponu depopulacije od -29,9 % u Crikvenici do -2,2 % u Čavlima. U mikroregiji Kvarnerski otoci četiri su jedinice ostvarile progresivna, a sedam jedinica regresivna obilježja međupopisne promjene broja stanovnika. Raspon demografskog porasta kretao se od gotovo neznatnih 0,3 % u Omišlju do zamjetnih 8,5 % u Krku, a raspon demografskog pada kretao se od visokih -12,4 % u Loparu do značajno manjih -1,1 % u Baškoj. Grad Rijeka kao posebna prostorna cjelina imala je regresivna dinamička obilježja (-16,1 %). U cjelini uzevši, od 36 gradova i općina u Županiji samo je njih pet imalo progresivna, 30 regresivna i tek jedna jedinica stagnantna obilježja (Omišalj) s obzirom na tip intenziteta međupopisne promjene; najvišu stopu demografskog porasta zabilježilo je Viškovo (11,3 %), a najnegativniju stopu demografskog pada Crikvenica (-29,3 %).¹⁷ Raspon navedenih stopa porasta, odnosno pada broja stanovnika ukazuje na signifikantne prostorne razlike u demografskoj dinamici, što nije pozitivna odrednica demografske i ukupne razvojne održivosti jer je odraz ne samo zakonitosti demografskog razvoja nego i značajnih razlika u društveno-gospodarskom razvoju.

¹⁵ Detaljnije vidjeti u: Lajić i Mišetić (2013.) i Lajić (1999.).

¹⁶ Ivan Lajić i Sanja Klempić Bogadi su, analizirajući međupopisnu promjenu u razdoblju 2001. – 2011. godine, demografski porast Općine Viškovo okarakterizirali kao „demografsku eksploziju“ (Lajić i Klempić Bogadi, 2012: 173).

¹⁷ Mogući se razlog vrlo intenzivne depopulacije pojedinih priobalnih općina i gradova poput Crikvenice (-29,3 %), Mošćeničke Drage (-16,1 %), Lovrana (-14,0 %), Opatije (-8,9 %), Kraljevice (-12,0 %) i Novog Vinodolskog (-15,4 %) nalazi u ograničenim mogućnostima kolektivne stambene izgradnje, koja je pretpostavka doseljavanja mlađe populacije (Lajić i Klempić Bogadi, 2012).

Tablica 1. Ukupno kretanje i indeks promjene stanovništva Primorsko-goranske županije 1991. – 2021. godine po mikroregijama

Mikroregija	1991.	2001.	2011.	2021.
Gorski kotar	30 545	26 120	23 011	18 954
Kvarnersko primorje	85 278	96 655	104 854	100 064
Kvarnerski otoci	35 458	36 027	39 706	38 437
Grad Rijeka	165 904	144 043	128 624	107 964
PGŽ – ukupno	317 185	302 845	296 195	265 419
Mikroregija	1991.	2001.	2011.	2021.
Gorski kotar	–	85,5	88,1	82,4
Kvarnersko primorje	–	113,3	108,5	95,4
Kvarnerski otoci	–	101,6	110,2	96,8
Grad Rijeka	–	86,8	89,3	83,9
PGŽ – ukupno	–	95,5	97,8	89,6
Republika Hrvatska	–	92,8	96,6	90,4

IZVOR: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, PC-Axis baze podataka, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001.; www.dzs.hr (pristupljeno 29. 11. 2022.); Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Istaknute teme, Popisi stanovništva 2001., 2011. i 2021.; www.dzs.hr (pristupljeno 29. 11. 2022.)

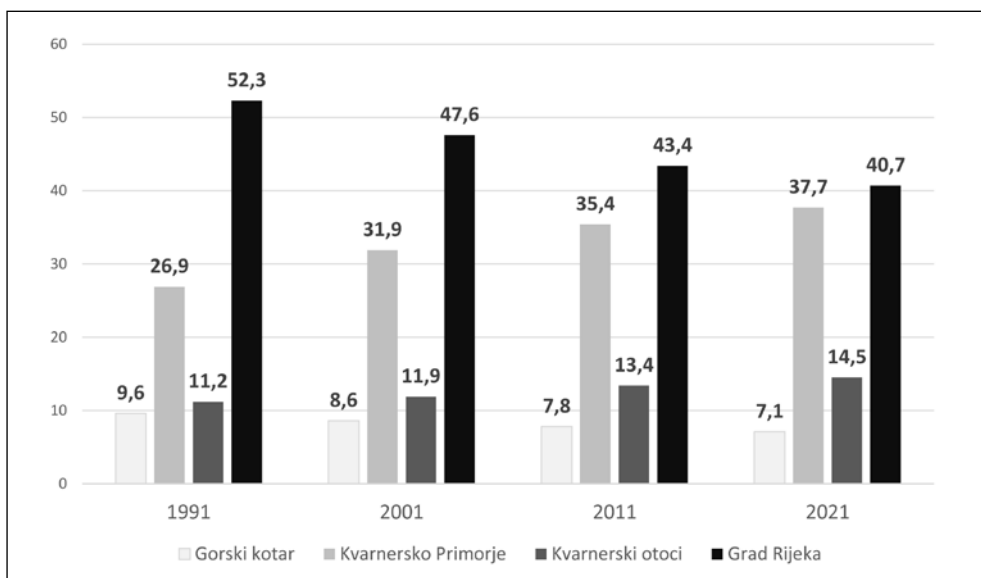
Tablica 2. Promjena broja i pokazatelji promjene stanovništva Primorsko-goranske županije 2011. – 2021. godine po gradovima, općinama i mikroregijama

Grad/ općina/ mikroregija	2011.	2021.	Indeks međupopisne promjene	Tip intenziteta međupopisne promjene
Čabar	3770	3226	85,6	R4 – izumiranje
Delnice	5952	5135	86,3	R4 – izumiranje
Lokve	1049	850	81,0	R4 – izumiranje
Fužine	1592	1394	87,6	R4 – izumiranje
Mrkopalj	1214	924	76,1	R4 – izumiranje
Ravna Gora	2430	2028	83,5	R4 – izumiranje
Vrbovsko	5076	3876	76,4	R4 – izumiranje
Skrad	1062	858	80,8	R4 – izumiranje

Brod Moravice	866	663	76,6	R4 – izumiranje
GORSKI KOTAR	23 011	18 954	82,4	R4 – izumiranje
Mošćenička Draga	1535	1288	83,9	R4 – izumiranje
Lovran	4101	3527	86,0	R4 – izumiranje
Opatija	11 659	10 619	91,1	R3 – jaka depopulacija
Matulji	11 246	10 773	95,8	R2 – osrednja depopulacija
Kastav	10 440	10 202	97,7	R1 – slaba depopulacija
Viškovo	14 445	16 084	111,3	P2 – osrednja depopulacija
Klana	1975	1845	93,4	R2 – osrednja depopulacija
Jelenje	5344	5096	95,4	R2 – osrednja depopulacija
Čavle	7220	7059	97,8	R1 – slaba depopulacija
Bakar	8279	7573	91,5	R3 – jaka depopulacija
Kostrena	4180	4398	105,0	P3 – jaka depopulacija
Kraljevica	4618	4066	88,0	R4 – izumiranje
Vinodolska općina	3577	3226	90,2	R3 – jaka depopulacija
Crikvenica	11 122	9980	70,7	R4 – izumiranje
Novi Vinodolski	5113	4328	84,6	R4 – izumiranje
KVARNERSKO PRIMORJE	104 854	100 064	95,4	R2 – osrednja depopulacija
Mali Lošinj	8116	7537	92,9	R3 – jaka depopulacija
Cres	2879	2716	94,3	R2 – osrednja depopulacija
Rab	8065	7161	88,8	R4 – izumiranje
Lopar	1263	1107	87,6	R4 – izumiranje
Punat	1973	1900	96,3	R2 – osrednja depopulacija
Baška	1674	1656	98,9	R1 – slaba depopulacija
Vrbnik	1260	1190	94,4	R2 – osrednja depopulacija
Krk	6281	6816	108,5	P2 – osrednja depopulacija
Dobrinj	2078	2150	103,5	P3 – jaka depopulacija
Malinska-Dubašnica	3134	3212	102,5	P4 – izumiranje
Omišalj	2983	2992	100,3	S – stagnacija
KVARNERSKI OTOCI	39 706	38 437	96,8	R2 – osrednja depopulacija
GRAD RIJEKA	128 624	107 964	83,9	R4 – izumiranje

IZVOR: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Istaknute teme, Popisi stanovništva 2011. i 2021.; www.dzs.hr (pristupljeno 29. 11. 2022.)

Razumljivo je kako je diferencirano kretanje broja stanovnika utjecalo na odgovarajuće promjene u koncentraciji naseljenosti, odnosno u razmještau stanovništva Županije na razini mikroregija. Slika 1 pokazuje relativne udjele stanovništva mikroregija Županije u razdoblju od Popisa 1991. do Popisa 2021. godine. Vidljivo je da su Gorski kotar i Grad Rijeka kao prostorne cjeline s kontinuiranim demografskim padom u promatranom razdoblju zabilježile smanjenje relativnog udjela u ukupnom stanovništvu Županije – Gorski kotar s 9,6 % (1991.) na 7,1 % (2021.) i Grad Rijeka s 52,3 % (1991.) na 40,7 % (2021.). Premda druge dvije prostorne cjeline (Kvarnersko primorje i Kvarnerski otoci) u posljednjemu međupopisju također bilježe pad broja stanovnika, ipak su u cjelini u razdoblju 1991. – 2021. godine imale pozitivan predznak demografske dinamike, pa su posljedično povećale relativan udio u ukupnom stanovništvu Županije – Kvarnersko primorje s 26,9 % (1991.) na 37,7 % (2021.) i Kvarnerski otoci s 11,2 % (1991.) na 14,5 % (2021.). Po rezultatima Popisa 2021. u potonjim dvjema mikroregijama živjelo je više od polovice ukupnog stanovništva Županije (52,2 %); prije trideset godina u njima je živjelo „svega“ 38,1 % njezina ukupnog stanovništva. To je dovoljan razlog za zaključak da je unutar Županije u proteklm trima međupopisjima došlo do zamjetnoga prostornog prerasmjesta stanovništva.

Slika 1. Promjene u razmještau stanovništva Primorsko-goranske županije 1991. – 2021. godine na razini mikroregija (u %)

2.2. PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Prva dinamička odrednica i sastavnica ukupnog kretanja stanovništva i demografske bilance je bioreprodukcija. Za ocjenu veličine i predznaka aktualne bioreprodukcije stanovništva Županije uspostavljena je na temelju podataka Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske vremenska serija usporedivih podataka vitalne statistike za razdoblje 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine. U Tablici 3 prikazani su kumulativni podatci bioreprodukcije Županije u cjelini, kao i na razini njezinih mikroregija. Slike 2 – 6 prikazuju kretanje broja živorođene djece, umrlih osoba i prirodne promjene na godišnjoj razini za svaku izdvojenu prostornu cjelinu Županije i za Županiju u cjelini.

Kumulativ bioreprodukcije stanovništva (Tablica 3) pokazuje da je Županija u cjelini, kao i sve njezine mikroregije u procesu prirodne depopulacije, tj. prirodnog pada stanovništva kao rezultata brojnijeg umiranja od rađanja.¹⁸ U promatranom je razdoblju u Županiji živorođeno ukupno 24 990 djece, umrlo je 41 558 osoba, pa je prirodni pad iznosio -16 568 stanovnika. U ukupnom broju živorođene djece Gorski je kotar sudjelovao sa 6,3 %, Kvarnersko primorje s 38,5 %, Kvarnerski otoci s 15,3 % i Grad Rijeka s 39,9 %. U ukupnom broju umrlih osoba je Gorski kotar sudjelovao s 10,3 %, Kvarnersko primorje s 31,3 %, Kvarnerski otoci s 13,3 % i Grad Rijeka s 45,1 %. Konačno, u ukupnome prirodnom padu Županije je Gorski kotar sudjelovao sa 16,3 %, Kvarnersko primorje s 20,3 %, Kvarnerski otoci s 10,3 % i Grad Rijeka s čak 53,0 %. Izneseni podatci jasno sugeriraju zaključak da je bioreprodukcija negativna odrednica formiranja predznaka i veličine demografske bilance svih prostornih cjelina Županije, kao i Županije u cjelini.

Tablica 3. Kumulativ bioreprodukcije stanovništva Primorsko-goranske županije u razdoblju 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine po mikroregijama

Mikroregija	broj živorođene djece	broj umrlih stanovnika	prirodna promjena
Gorski kotar	1583	4285	-2702
Kvarnersko primorje	9628	12 996	-3368
Kvarnerski otoci	3815	5527	-1712
Grad Rijeka	9964	18 750	-8786
PGŽ – ukupno	24 990	41 558	-16 568

¹⁸ Prije gotovo triju desetljeća, razmatrajući suvremeni demografski razvitak Županije, Ivan Lajić je utvrdio da „sastavnice prirodnog kretanja pučanstva županije upućuju na to da se ovo područje, kao i globalna hrvatska populacija, nalazi u *posttranzicijskoj etapi demografskog razvitka*, koju karakteriziraju *niske stope nataliteta i mortaliteta* čija je posljedica vidljiva u opadajućem prirodnom prirastu, a sada već i u nastupajućem i prevladavajućem denatalitetu šireg prostora županije“ (Lajić, 1996: 7).

IZVOR: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Statistički podaci, Statistika u nizu, Gradovi i općine u statistici, Stanovništvo – procjena i prirodno kretanje; www.dzs.hr (pristupljeno 29. 11. 2022.)

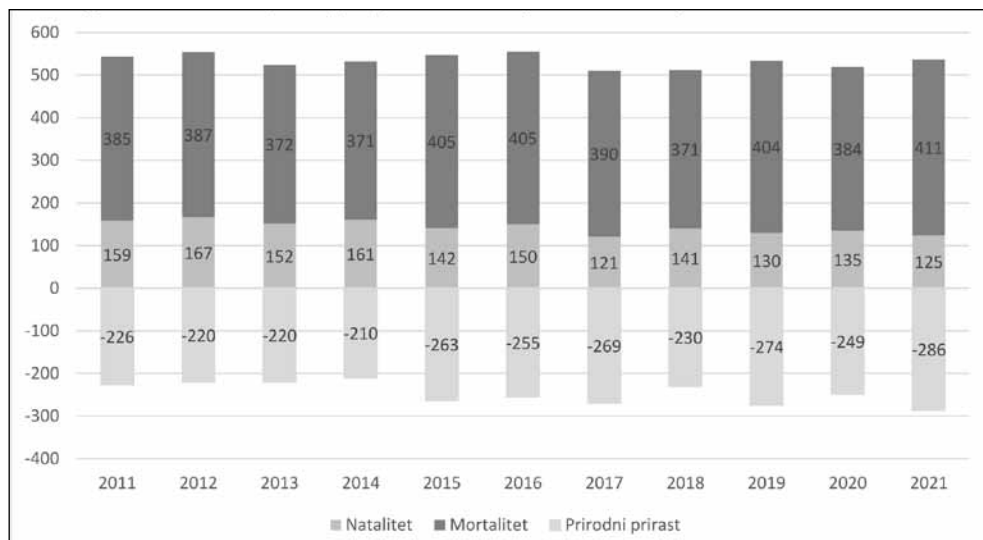
Analiza prirodnog kretanja stanovništva izdvojenih mikroregija na godišnjoj razini u promatranom razdoblju (slike 2 – 6) otkriva potpunu prostornu homogenost kontinuiranoga prirodnog pada stanovništva. To znači da je u svim mikroregijama i u svim promatranim godinama broj živorođene djece bio manji od broja umrlih osoba, što potvrđuje opadajuću bioreprodukciju kao nepovoljnu odrednicu ukupnog kretanja stanovništva, ali dokazuje i snažno djelovanje procesa demografskog starenja i selektivne emigracije kao ključnih čimbenika snižavanja nataliteta i fertiliteta te porasta mortaliteta. Na to upućuje i vitalni indeks, čija je aritmetička sredina u razdoblju 2011. – 2021. godine za Gorski kotar iznosila samo 37,1, za Kvarnersko primorje 74,8, za Kvarnerske otoke 70,1, za Grad Rijeku svega 53,7 i za Županiju u cjelini 60,1, što je značajno ispod vrijednosti (100,0) koja razmeđuje populaciju s opadajućom u odnosu na populaciju s jednostavnom i proširenom bioreprodukcijom.¹⁹ Opadajuća bioreprodukcija dugoročno je izrazito loša odrednica formiranja vlastitih bioreproduktivnih potencijala domicilne populacije.

Detaljnija analiza po jedinicama lokalne samouprave pokazuje kako je samo jedna jedinica (Viškovo) u promatranom razdoblju ostvarila kontinuirani prirodni prirast, a da su čak 24 jedinice ili dvije trećine svih gradova i općina u Županiji²⁰ zabilježile kontinuirani prirodni pad stanovništva, uza samo 11 jedinica ili 30,6 %²¹ u kojima su se smjenjivale godine s prirodnim prirastom s godinama u kojima je u bioreprodukciji prevladavao prirodni pad stanovništva.

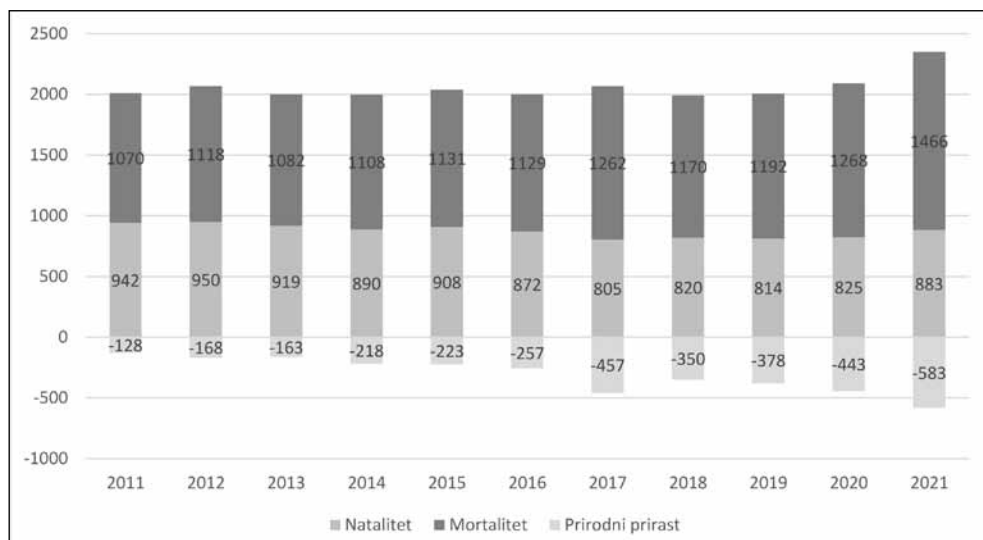
¹⁹ U svim je mikroregijama 2021. godine zabilježena rekordno niska vrijednost vitalnog indeksa: Gorski kotar 30,4, Kvarnersko primorje 60,2, Kvarnerski otoci 50,3 i Grad Rijeka 39,7.

²⁰ Riječ je o sljedećim jedinicama lokalne samouprave: Čabar, Delnice, Lokve, Fužine, Mrkopalj, Ravna Gora, Vrbovsko, Skrad, Brod Moravice, Mošćenička Draga, Lovran, Opatija, Klana, Krajevica, Vinodolska općina, Crikvenica, Novi Vinodolski, Mali Lošinj, Cres, Rab, Baška, Vrbnik, Dobrinj i Grad Rijeka.

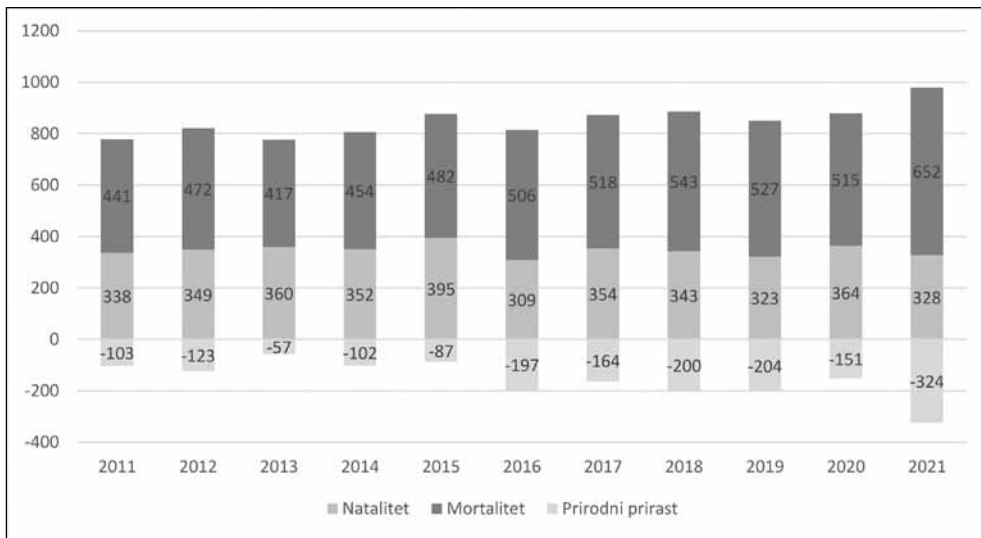
²¹ Riječ je o sljedećim jedinicama lokalne samouprave: Matulji, Kastav, Jelenje, Čavle, Bakar, Kostrena, Lopar, Punat, Krk, Malinska-Dubašnica i Omišalj.

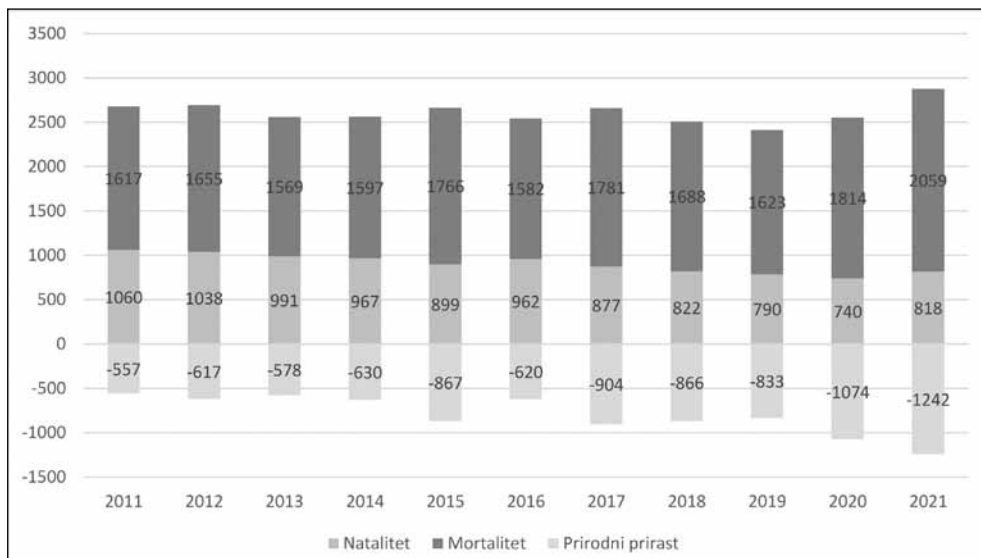
Slika 2. Kretanje broja živorođene djece, umrlih osoba i prirodne promjene stanovništva Gorskog kotara u razdoblju 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine

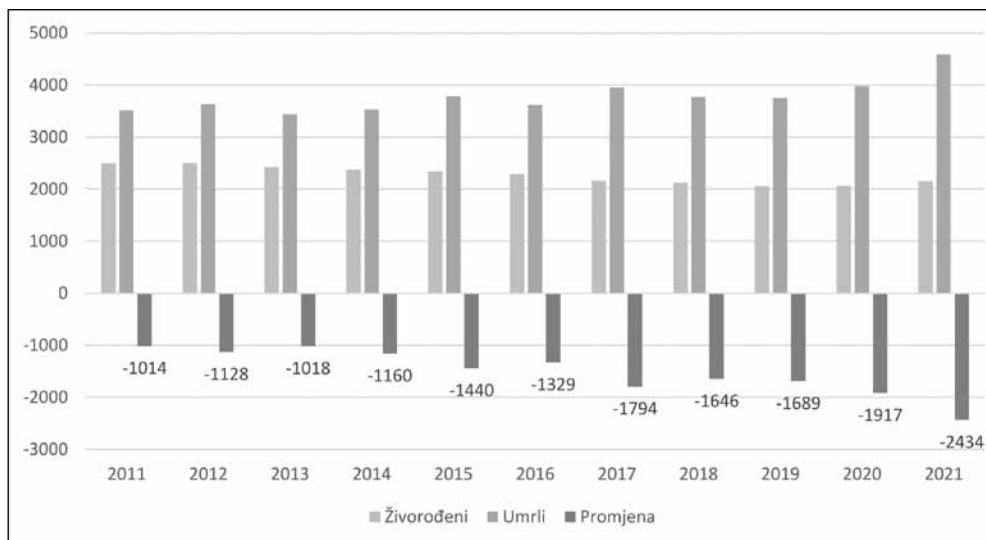
Slika 3. Kretanje broja živorođene djece, umrlih osoba i prirodne promjene stanovništva Kvarnerskog primorja u razdoblju 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine

Slika 4. Kretanje broja živorođene djece, umrlih osoba i prirodne promjene stanovništva Kvarnerskih otoka u razdoblju 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine

Slika 5. Kretanje broja živorođene djece, umrlih osoba i prirodne promjene stanovništva Grada Rijeke u razdoblju 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine

Slika 6. Kretanje broja živorođene djece, umrlih osoba i prirodne promjene stanovništva Primorsko-goranske županije u razdoblju 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine

2.3. MEHANIČKO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Mehaničko kretanje stanovništva druga je dinamička odrednica i sastavnica ukupnog kretanja stanovništva, odnosno demografske bilance. Kao što je u uvodu već naznačeno migracijski saldo (saldo ukupne migracije) može se utvrditi na dva načina: (1) podacima o broju doseljenih i odseljenih na godišnjoj razini; (2) procjenom grube migracijske bilance vitalno-analitičkom metodom prilikom utvrđivanja tipova i trenda općeg kretanja stanovništva. U ovom će poglavlju mehaničko kretanje biti vrednovano pomoću podataka migracijske statistike, koju na godišnjoj razini objavljuje Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Upozoreno je ranije na problem sveobuhvatnosti, a time i pouzdanosti hrvatske migracijske statistike, napose kada je riječ o vanjskoj migraciji.

Imajući u vidu ranije opisane metodološke poteškoće, ipak je i na razini orijentacijske reprezentativnosti indikativno upozoriti na neka obilježja recentne prostorne populacijske pokretljivosti na razini Županije u cjelini, kao i na razini županijskih mikroregija (Tablica 4 i Slika 7).

Prvo, Županija je u promatranom razdoblju, dakle od 1. siječnja 2011. do 31. prosinca 2021. godine, dominantno emigracijska. U tom je razdoblju broj dose-

ljenih u Županiju iznosio 71 064, a broj odseljenih iz Županije 76 213 osoba, pa je saldo ukupne migracije iznosio -5149 stanovnika. Pri interpretaciji ovih brojčanih pokazatelja treba voditi računa da se oni odnose na prostornu pokretljivost među gradovima/općinama Županije, na doseljene/odseljene iz i u druge hrvatske županije te na doseljene/odseljene iz i u inozemstvo. To znači da podaci nisu posve precizni jer po stanju objavljenih podataka nije moguće utvrditi sva obilježja unutaržupanijskih migracija. No migracijski su trendovi ipak jasni jer ukazuju na demografske gubitke mehaničkim putem, iz čega proizlazi da su aktualne migracije negativna odrednica demografske bilance i ukupnog kretanja stanovništva Županije.

Drugo, postoji signifikantna razlika u veličini i napose predznaku salda ukupne migracije po izdvojenim prostornim cjelinama Županije. Gorski kotar (-1452) i Grad Rijeka (-8269) imaju negativan saldo ukupne migracije, s tim da je u Gradu Rijeci on kontinuiran tijekom cijeloga promatranog razdoblja (2011. – 2021.), a u Gorskom je kotaru 2020. godine zabilježen nešto veći broj doseljenih od odseljenih stanovnika. Nasuprot njima, Kvarnersko primorje (1828) i Kvarnerski otoci (2744) imaju pozitivan saldo ukupne migracije, s tim da je u slučaju Kvarnerskih otoka on u kontinuitetu pozitivan, a kod Kvarnerskog je primorja u razdoblju 2015. – 2017. godine prisutan negativan saldo ukupne migracije. Iz navedenog se izvodi zaključak da je aktualna migracija u Gorskom kotaru i Gradu Rijeci negativna, a kod Kvarnerskog primorja i Kvarnerskih otoka pozitivna odrednica demografske bilance i ukupnog kretanja stanovništva.

Tablica 4. Broj doseljenih* i odseljenih** u Primorsko-goranskoj županiji u razdoblju od 1. siječnja 2011. do 31. prosinca 2021. godine po mikroregijama

Godina	Gorski kotar – doseljeni	Gorski kotar – odseljeni	Kvarnersko primorje – doseljeni	Kvarnersko primorje – odseljeni	Kvarnerski otoci – doseljeni	Kvarnerski otoci – odseljeni	Grad Rijeka – doseljeni	Grad Rijeka – odseljeni
2011.	247	346	1032	878	1010	630	1862	2613
2012.	246	359	1077	923	1142	688	1991	2725
2013.	296	432	1235	981	1262	795	2074	2883
2014.	343	469	1201	1112	1342	1080	2436	3104
2015.	358	564	1189	1313	1330	1235	2481	3364
2016.	330	597	3051	3315	1391	1272	2759	3259
2017.	320	523	3059	3224	1219	1216	2427	3217
2018.	354	507	3648	3253	1414	1202	2571	3451

2019.	369	484	3744	3143	1659	1343	2644	3231
2020.	411	390	3613	3026	1479	1193	2232	3097
2021.	435	490	3767	3620	1522	1372	2492	3294
Ukupno	3709	5161	26 616	24 788	14 770	12 206	71 064	76 213

* Uključuje doseljene iz drugoga grada/općine iste županije, doseljene iz druge županije i doseljene iz inozemstva. Ne uključuje preseljavanje unutar istoga grada/općine.

** Uključuje odseljene u drugi grad/općinu iste županije, odseljene u drugu županiju i odseljene u inozemstvo. Ne uključuje preseljavanje unutar istoga grada/općine.

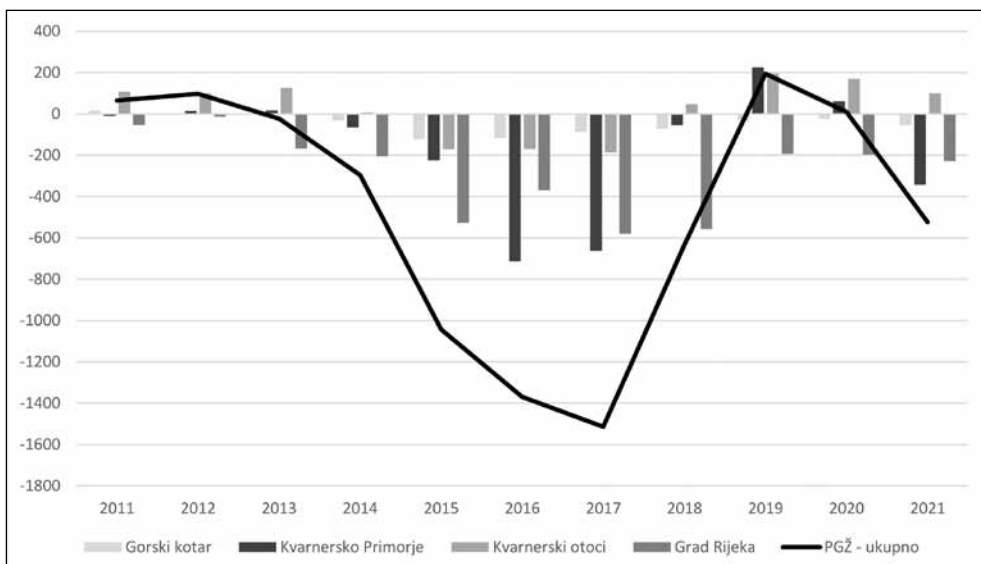
IZVOR: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Statistički podaci, Statistika u nizu, Gradovi i općine u statistici, Doseljeno i odseljeno stanovništvo; www.dzs.hr (pristupljeno 29. 11. 2022.)

Treće, izdvojimo li iz ukupnoga migracijskog salda vrijednosti vanjske migracije, tj. broj doseljenih iz inozemstva i odseljenih u inozemstvo, stanje glede prostorne pokretljivosti stanovništva poprima nešto drugačija obilježja. Naime, od ukupnog broja doseljenih u Županiju (71 064) doseljeni iz inozemstva (16 991) činili su 23,9 %, a od ukupnog broja odseljenih iz Županije (76 213) su odseljeni u inozemstvo činili 28,9 %, ²² što znači da je u strukturi migracija dominirala unutarnja (unutaržupanijska i unutarhrvatska) prostorna pokretljivost. Ipak je s druge strane potrebno naglasiti kako je negativan saldo vanjske migracije (-5037) činio čak 97,8 % negativnog salda ukupne migracije u Županiji (-5149). Sljedeće važno obilježje vanjske migracije jest činjenica da je, uz Gorski kotar (-524) te Grad Rijeku (-3088), i Kvarnersko primorje u promatranom razdoblju imalo veći broj odseljenih u inozemstvo nego doseljenih iz inozemstva (saldo vanjske migracije iznosio je -1752 stanovnika). To znači da su samo Kvarnerski otoci zabilježili pozitivan saldo vanjske migracije (327) premda ne i u kontinuitetu (izuzetak su godine 2015., 2016. i 2017. kada je zabilježen veći broj odseljenih nego doseljenih u/iz inozemstva). ²³ S iznimkom 2011. godine Gorski je kotar ostvario kontinuirani negativan saldo vanjske migracije, Kvarnersko je primorje

²² Realno i više zbog necjelovitosti podataka o odseljenima u inozemstvo.

²³ Riječ je o godinama kada su i na razini Hrvatske u cjelini zabilježene najveće apsolutne vrijednosti vanjske emigracije i negativnog salda vanjske migracije. Razlog: ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju i postupno otvaranje tržišta rada u mnogim europskim državama za hrvatske građane.

zabilježilo četiri godine s pozitivnim i sedam godina s negativnim saldom, a Grad Rijeka je u kontinuitetu imala brojnije odseljavanje u inozemstvo nego doseljavanje iz inozemstva. Iz navedenog se daje zaključiti kako je došlo do promjene migracijske poželjnosti užega urbanog područja Rijeke kao županijskog administrativnoga, gospodarskog i društvenog središta.

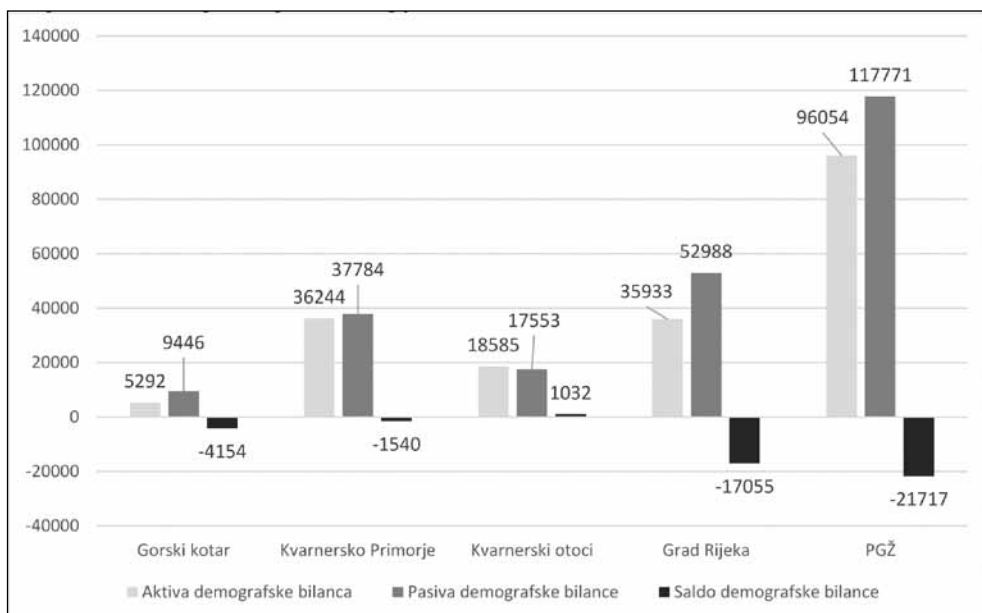
Slika 7. Saldo vanjske migracije stanovništva Primorsko-goranske županije u razdoblju od 1. siječnja 2011. do 31. prosinca 2021. godine po mikroregijama

3. DEMOGRAFSKA BILANCA

Na temelju podataka o prirodnom i mehaničkom kretanju stanovništva na godišnjoj razini moguće je utvrditi veličinu, strukturu i predznak demografske bilance kao orijentacijskog indikatora demografske dinamike i ukupnog kretanja stanovništva Županije u cjelini, kao i izdvojenih prostornih cjelina (Slika 8). Razdoblje za koje je izračunata demografska bilanca je 1. siječnja 2011. – 31. prosinca 2021. godine. Potrebno je ponoviti kako je riječ o aproksimativnom pokazatelju zbog necjelovitosti podataka statistike vanjske migracije.

Županija je u promatranom razdoblju ostvarila negativnu demografsku bilancu od -21 717 stanovnika, što je rezultat odnosa između *aktive* (natalitet i imigracija) od ukupno 96 054 stanovnika i *pasive* (mortalitet i emigracija) demo-

grafske bilance od ukupno 117 771 stanovnika. Uz Županiju u cjelini negativan predznak demografske bilance ostvarili su i Grad Rijeka (-17 055), Gorski kotar (-4154) i Kvarnersko primorje (-1540), a jedino su Kvarnerski otoci zabilježili pozitivnu demografsku bilancu (1032).

Slika 8. Demografska bilanca Primorsko-goranske županije u razdoblju od 1. siječnja 2011. do 31. prosinca 2021. godine po mikroregijama

Analiziramo li strukturu demografske bilance s obzirom na doprinos prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva dolazimo do sljedećih pokazatelja: (1) negativna demografska bilanca Županije u cjelini rezultat je prirodnog pada (-16 568) i negativnog salda ukupne migracije (-5149), što znači da je ona ponajprije determinirana većim umiranjem od rađanja (76,3 %) u odnosu na brojnije odseljavanje od doseljavanja stanovništva (23,7 %); (2) isti trend zabilježen je i u Gorskom kotaru, pri čemu je prirodni pad (-2702) u formiranju negativne demografske bilance sudjelovao sa 65,0 %, a negativan saldo ukupne migracije (-1452) sudjelovao je s 35,0 %; (3) Kvarnersko je primorje također u negativnoj demografskoj bilanci koju su formirali prirodni pad (-3368), ali i pozitivan saldo ukupne migracije (1828); (4) pozitivnu demografsku bilancu ostvarili su samo

Kvarnerski otoci i to zahvaljujući pozitivnom saldu ukupne migracije (2744), koji je nadmašio demografski gubitak prirodnim putem (-1712).

4. GRUBA MIGRACIJSKA BILANCA I OPĆE KRETANJE STANOVNIŠTVA

Kao što je ranije napomenuto, mehaničko kretanje stanovništva može se utvrditi, odnosno procijeniti primjenom analitičko-vitalne metode, pri čemu se u odnos stavlja promjena broja stanovnika i prirodno kretanje stanovništva, uobičajeno, tijekom jednog ili više međupopisnih razdoblja. Važno je naglasiti da se vrijednosti prirodne promjene (prirasta ili pada) trebaju korigirati sukladno referentnim trenutcima popisa koji se koriste u analizi. Za ovaj rad relevantni su referentni trenutci popisa 2011. (31. ožujak) i 2021. (31. kolovoz) godine. Primjenom navedene metode utvrđena je gruba migracijska bilanca kao aproksimativni pokazatelj odnosa između broja doseljenih i broja odseljenih (Tablica 5).

Navedeni izračun u kontekstu trenda potvrđuje prethodnu analizu veličine, strukture i predznaka demografske bilance promatranog prostora, ali preciznije ukazuje na dosegnutu razinu recentnih depopulacijskih i emigracijskih procesa. Naime, potvrđena je ocjena da su Gorski kotar, Grad Rijeka i Kvarnersko primorje emigracijske prostorne jedinice Županije u kojima su negativnog predznaka međupopisna i prirodna promjena stanovništva, kao i gruba migracijska bilanca. S obzirom na to da je i apsolutna i relativna vrijednost prirodnog pada veća od apsolutne i relativne vrijednosti negativne grube migracijske bilance, ove prostorne jedinice pripadaju najnepovoljnijem E4 tipu općeg kretanja stanovništva, čije je obilježje *trend izumiranje*.²⁴

Kvarnerski su otoci u posljednjemu međupopisnom razdoblju također zabilježili pad ukupnog stanovništva i još izraženiju negativnu prirodnu promjenu, pa su zahvaljujući tom odnosu ostvarili pozitivnu grubu migracijsku bilancu, što ih je uvrstilo u kategoriju imigracijskog područja i to najmanje povoljnoga imigracijskog I4 tipa općeg kretanja stanovništva, čije je obilježje *trend vrlo slaba obnova imigracijom*.

²⁴ Važno je primijetiti da je još u međupopisnom razdoblju 1981. – 1991. godine Županija u cjelini bila imigracijska, s najpovoljnijim tipom (I1) i trendom općeg kretanja stanovništva (*ekspanzija imigracijom*), a da je samo Gorski kotar imao najlošija obilježja općeg kretanja stanovništva – tip E4, *trend izumiranje* (Lajić, 1996: 19).

Tablica 5. Opće kretanje stanovništva Primorsko-goranske županije od Popisa 2011. do Popisa 2021. godine po mikroregijama

Mikroregije	Gorski kotar	Kvarnersko primorje	Kvarnerski otoci	Grad Rijeka
broj stanovnika 2011.	23 021	104 854	39 706	128 624
broj stanovnika 2021.	18 954	100 064	38 437	107 964
međupopisna promjena	-4057	-4790	-1269	-20 660
stopa međupopisne promjene (%)	-17,6	-4,6	-3,2	-16,1
prirodna promjena	-2575	-3190	-1605	-8338
stopa prirodne promjene (%)	-11,2	-3,0	-4,0	-6,5
gruba migracijska bilanca	-1482	-1600	336	-12 322
stopa grube migracijske bilance (%)	-6,4	-1,5	0,8	-9,6
tip i trend općeg kretanja stanovništva	E4 – izumiranje	E4 – izumiranje	I4 – vrlo slaba obnova imigracijom	E4 – izumiranje

IZVOR: Kao Tablice 2 i 3

5. ZAKLJUČAK

Na temelju provedene demografske analize mogu se iznijeti osnovni zaključci:

- (1) Županija u cjelini tijekom posljednjega međupopisnog razdoblja ima prevladavajuća depopulacijska i emigracijska dinamička obilježja, koja se očituju u padu ukupnog stanovništva, prirodnom padu stanovništva, negativnom saldu ukupne migracije, negativnoj migracijskoj bilanci i negativnoj demografskoj bilanci. Riječ je o vrlo nepovoljnim odrednicama kretanja i razvoja stanovništva ne samo u kontekstu demografske održivosti nego i u smislu osiguranja preduvjeta održivog razvoja i demografske otpornosti.
- (2) Unutar Županije postoji jasno vidljiva prostorna populacijska polarizacija između Gorskog kotara i Grada Rijeke s jedne i Kvarnerskih otoka i Kvarnerskoga primorja s druge strane. Stanovništvo Gorskog kotara i Grada Rijeke nalazi se ne samo u izrazito dubokoj depopulaciji u svim sastavnicama i odrednicama demografske bilance i ukupnog kretanja stanovništva nego

su negativni demografski dinamički trendovi još nepovoljniji u odnosu na županijski prostor. Aktualno demografsko pražnjenje Gorskog kotara i Grada Rijeke, koje, dakako, baštini i prošle nepovoljne tendencije u kretanju i razvoju stanovništva, napose kada je u pitanju iseljavanje, za posljedicu ima gotovo potpunu prostornu homogenost njihovih gradova i općina u smislu *izumiranja* kao najnepovoljnijeg tipa intenziteta međupopisne promjene. Teško se u takvim izrazito lošim dinamičkim demografskim uvjetima može očekivati revitalizacija stanovništva vlastitim potencijalima, bez jače razvojne ili potporne komponente sa županijske i naročito nacionalne razine.

- (3) Na svojevrsnom pozitivnom ili, bolje kazati, manje nepovoljnome demografskom polu nalaze se gradovi i općine Kvarnerskog primorja i Kvarnerskih otoka premda i među njima ima signifikantnih razlika u veličini, strukturi i predznaku demografske bilance i ukupnog kretanja stanovništva. Iako su obje prostorne cjeline u posljednjemu međupopisnom razdoblju depopulacijske, tj. imaju pad broja ukupnog stanovništva, ipak se u odnosu na Gorski kotar, Grad Rijeku i Županiju u cjelini izdvajaju nižom stopom depopulacije, povoljnijim tipom intenziteta međupopisne promjene i manjim gubitkom stanovništva prirodnim i mehaničkim putem (Kvarnersko primorje), a Kvarnerski su otoci zabilježili čak i pozitivan saldo ukupne migracije, kao i grube migracijske bilance, što ih je uvrstilo u kategoriju blagoga imigracijskog prostora.
- (4) Zaključno, aktualna demografska dinamika Županije nije pozitivna odrednica njezina sadašnjega društveno-gospodarskog razvoja, a još će manje to biti u budućnosti, čemu pridonosi i značajna prostorna homogenost negativnih procesa u ukupnome, prirodnom, mehaničkom i općem kretanju stanovništva. Javne politike koje se osmišljavaju i provode na lokalnoj, županijskoj i nacionalnoj razini moraju, više nego do sada, biti usmjerene prema demografskoj revitalizaciji jer negativni dinamički, a posljedično i strukturni demografski trendovi nisu samo relevantni s akademskog i znanstvenog nego mnogo više, odnosno dalekosežnije, sa životnog motrišta. U tom kontekstu, kako navode D. Živić i N. Šimunić (2023: 57), „u strateška promišljanja demografske politike trebamo uključiti sve njezine sastavnice, od klasičnih mjera populacijske i obiteljske politike (poput rodiljnih i roditeljskih naknada, dječjeg doplatka, jednokratnih pomoći za novorođeno dijete i sl.), preko reguliranja radnoga zakonodavstva koji će uvažiti da muž i žena mogu i trebaju biti na tržištu rada, ali da se mogu i trebaju ostvariti i kao roditelji,

diferencirane porezne i fiskalne politike, koja će uvažiti da je RH nejednako razvijena i napućena zemlja, poticajne stambene politike, osobito za mlade obitelji i obitelji s većim brojem djece, gospodarske politike koja će stvarati uvjete za otvaranje novih radnih mjesta, ali i za pravednu nagradu za obavljen posao, pa do promjena društvenoga ozračja koje će poticati pozitivan odnos prema braku, prema obitelji, i posebice prema djeci...“.

LITERATURA:

- Akrap, A. 2019. Stanovništvo u Hrvatskoj: čimbenici silaznih trendova. *Obnovljeni Život* 74 (3). 335–350.
- Analiza stanja Plana razvoja Primorsko-goranske županije nakon 2021. godine*. Regionalna razvojna agencija Primorsko-goranske županije. Rijeka. 2020.
- Friganović, M. 1990. *Demogeografija: stanovništvo svijeta*. Školska knjiga. Zagreb.
- Klempić Bogadi, S. 2008. Utjecaj migracije na demografski razvoj riječke aglomeracije. *Hrvatski geografski glasnik* 70 (1). 43–65.
- Lajić, I. 1996. Migracije i suvremeni demografski razvitak Primorsko-goranske županije. *Migracijske teme* 12 (1–2). 7–25.
- Lajić, I. 1999. Mehaničko kretanje stanovništva u demografskom razvitku Gorskog kotara. *Migracijske teme* 15 (4). 501–513.
- Lajić, I.; Klempić Bogadi, S. 2010. Demografska budućnost Gorskoga kotara. *Migracijske i etničke teme*. 26 (2). 191–212.
- Lajić, I.; Klempić Bogadi, S. 2012. Migracijska komponenta u suvremenome demografskom razvoju Rijeke i priobalja Primorsko-goranske županije. *Migracijske i etničke teme* 28 (2). 165–187.
- Lajić, I.; Mišetić, R. 2013. Osnovni demografski procesi na Kvarnerskim otocima od 1991. do 2011. godine. *Geoadria* 18 (1). 71–92.
- Nejašmić, I. 2005. *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Školska knjiga. Zagreb.
- Nujić, A.; Andraković, V. 2005. Razlike u razvijenosti županija Republike Hrvatske. *Ekonomski vjesnik* 18 (1–2). 17–28.
- Wertheimer-Baletić, A. 1999. *Stanovništvo i razvoj*. MaTe. Zagreb.
- Živić, D.; Pokos, N. 2005. Odabrani sociodemografski indikatori razvijenosti Hrvatske i županija. *Revija za sociologiju* XXXVI (3–4). 207–224.
- Živić, D.; Turk, I.; Pokos, N. 2014. Regionalni aspekti depopulacije Hrvatske (1991. – 2011.). *Mostariensia* 18 (1–2). 231–251.

Živić, D. 2022. Regionalni kontekst demografskog pražnjenja Hrvatske. Upozoravajuće demografsko izumiranje. *Perspektive* 12 (1–2). 23–37.

Živić, D.; Šimunić, N. 2023. Aktualni demografski trendovi i njihove posljedice na hrvatsko društvo – nacionalni i regionalni uvidi. Ur. Baloban, S. i dr. *Demografija, iseljavanje, migracije*. Zbornik radova 6. hrvatskog socijalnog tjedna. Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve. Kršćanska sadašnjost. Zagreb. 31–58.

Dražen Živić

Movement of the Population of the Primorje–Gorski kotar County 1991–2021

Summary

The administrative and geographic area of the Primorje–Gorski kotar County (3,588 km²) comprises 6.4% of the territory of the Republic of Croatia. It bears diverse natural-geographic, historical and socio-economic characteristics, which have exercised significant influence on both the past and the present differentiated demographic trends, phenomena, relations, structures and processes within the County, or rather among and within its most important spatial-geographic units (islands, littoral and mountains): Gorski kotar, the Kvarner littoral, the Kvarner islands, and the City of Rijeka. The purpose of the research is to conduct – on the basis of relevant vital, migration and censal statistic data – the following: analyse and present the crucial recent features of the natural and mechanic movement of the population of the County and its internal units; define the size and structure of the demographic and migration balance; and determine the general population movement types and trend, with special emphasis on the intercensal period 2011–2021. In a wider temporal framework, the results of the 1991 and the 2021 censuses present the borderline. The research objective is to point out the dynamic components of spatial population polarisation within the territory of the County, and to define the key demographic challenges to its sustainable development. Even more so as in the Primorje–Gorski kotar County, strong total depopulation is present. Overall, strong depopulation characterizes the County as a type of intense intercensal change. Within the County, major spatial differences exist between Gorski kotar and the City of Rijeka as two areas with pronounced depopulation, with demographic extinction of both the Kvarner littoral and the Kvarner islands, and with weak depopulation as a type of intercensal change.

Keywords: Primorje–Gorski kotar County; population; depopulation; demographic sustainability.